

Den finländska högerextremismen

Det är egentligen anmärkningsvärt hur ointresserade de inhemska historikerna och politologerna har varit av den finländska högerextremismen under 20- och 30-talen. Den spelade ju en stor och ödesdiger roll i den finländska mellankrigspolitiken. Men det mesta som finns skrivet om de högerextremistiska rörelserna i vårt land — förutom i memoarer, biografier och översiktsverk — det har skrivits av utländska forskare. I detta sammanhang bör framför allt nämnas Marwin Rintalas doktorsavhandling *Three Generations. The Extreme Right Wing in Finnish Politics*, Lundins *Finland* och andra världskriget samt avsnitten om Finland i Ernst Noltes *Der Faschismus in seiner Epoche* och A. F. Uptons i det av S. J. Woolf redigerade verket *European Fascism*. Martin Laxén har i en pro gradu-avhandling från 1963 undersökt Pehr H. Norrméns politik, Mikko Uola vid Turun Yliopisto har skrivit om IKL:s födelse 1932–33 och Eino Jutikkala har i en uppsats i *Historian Aitta*, Suuntaus oikealle, studerat högervridningen i finländsk politik under 20-talet. Men det är också nästan allt. Visserligen klarade sig Finland undan den högerextremistiska vågen med blotta förskräckelsen — om man inte betraktar både vinterkriget och det efterföljande tyska vapenbrödraskapet som en direkt eller indirekt följd av de starkt antikommunistiska och reaktionära stämningarna i vårt land under 20- och 30-talen. Men det finns för den skull ingen anledning att bagatellisera den finländska högerextremismen. Den var en gång en mäktig politisk faktor, och dess återverkningar gör sig alltjämt förnimbara.

Lauri Hyvämäki, docent i politisk historia vid Helsingfors universitet, är en av de få, nästan den enda, som med vetenskapliga anspråk ägnat sig åt en mera allsidig utforskning av den finländska högerextremismen, bl. a. i *Ennen routaa, Kommunismi ja jälkiaktivismi, Kommunisminvastainen lainsäädännön synty ja lapuanliike och Suomalaiset ja suurpolitiikka*. Han gör det också i sin nya bok *Sinistä ja mustaa*, som är en samlingsstudier i Finlands högerradikalism på 20- och 30-talen.

Det kan förefalla något egendomligt, att han valt Bertel Gripenberg till en sorts centralfigur — Gripenberg-studien upptar drygt hälften av bokens sidantal. Och han medger själv, att han lika gärna hade kunnat välja Artur Eklund, Pehr H. Norrmén, Herman Gummerus eller någon annan. På finskt håll finns ju dessutom V. A. Koskenniemi, som säkert hade en långt större opinionsbildande betydelse och i många avseenden också är ett intressantare studieobjekt än den relativt okomplicerade och intellektuellt sett obetydligare Gripenberg. Men i och för sig finns det all anledning att vara tacksam över Hyvämäkis Gripenberg-studie. Den uppehåller sig visserligen framför allt vid den politiska sidan av Gripenbergs diktning och officiella verksamhet, men Hyvämäki visar också prov på en litterär känslighet och kringsyn, som väl inte hör till det vanliga hos politiska historiker.

Och Gripenberg var ju faktiskt något av en centralfigur inom den finlandssvenska högerextremismen, inte bara 1918 utan också senare, under Lapporörelsens dagar och i den nyaktivistiska

---

Kommentar 2016

Sven Willner (1918–2012) var under fem decennier en av *Nya Argus* flitigaste medarbetare. 1973–2007 satt han i redaktionen och 1998 ägnade tidskriften honom ett särskilt temanummer. Yngre kolleger berättade där vad de lärt sig av honom.

I *Nya Argus* publicerade Willner ett par hundra texter, vid sidan av en mycket omfattande dagskritik i *Västra Nyland*. På biblioteken hittas hans 18 essäböcker.

Den *Nya Argus*-artikel från 1972 som vi här publicerar i faksimil är Sven Willners anmälan av Lauri Hyvämäkis studie *Sinistä ja mustaa* (1971). Willner konstaterar att den finländska fascismforskningen dittills varit mager, och ännu våren 2016 när verket *Suomalaiset fasisitit* utkom kallades detta för ”den första helhetsstudien” i sitt slag (HS 11.2). Tyvärr är ämnet aktuellt: våldsbenägen högerextremism är på nytt en allt annat än akademisk fråga för specialiserade historiker.

Forts. på sid. 132

kretsen kring Svensk Botten i slutet av 30-talet. Dessutom är det ju faktum, att högerreaktionen under hela 20-talet hade sitt starkaste fäste på finlandssvenskt håll: Också i det avseendet var Gripenberg representativ, låt vara att många som i och för sig delade hans åsikter ibland tyckte att han uttryckte sig både överilat och oövertänkt. Hyvämäki påpekar, att Gripenberg förutom till en språklig minoritet tyckte sig höra till en aristokrati, vars existens hotades av de uppstigande massorna. Många andra finlandssvenskar, som inte ens hade Gripenbergs aristokratiska bakgrund, kände det på samma sätt. Kungatanken hade helt följdriktigt ett av sina starkaste fästen inom Svenska folkpartiet, som också hade de hårdaste och envisaste motståndarna mot förslaget om amnesti för de röda fångarna. Det var först när högerextremismen under Lapporörelsens och språkstridens tid kopplades samman med en dogmatisk äkthet som Svenska folkpartiets majoritet svängde över och blev ett laglighetsparti, med ett allt starkare liberalt inslag. Men Gripenberg och hans meningsfränder förblev trogna anhängare av de högerextremistiska lärorna. Och vad man än anser om honom så kan man inte neka till, att det fanns en viss konsekvens i hans galenskap. I alla situationer hade han mod att stå för sin åsikt, också när det var inopportunt.

På gamla dar, efter kriget, förnekade Gripenberg att han någonsin skulle ha varit nazist, och han hänvisade till, att han som en fanatisk motståndare till all socialism inte skulle ha kunnat omfatta ett parti som kallade sig nationalsocialistiskt. Hyvämäki försöker inte heller närmare definiera Gripenbergs politiska åskådning, som ju mera byggde på känslor än på förstånd. Den hade också, påpekar Hyvämäki, en del populistiska inslag, som förstärktes av samvaron inom skyddskårsvärelsen med den tavastländska bondebefolkningen. Men så som fallet var — och är — på andra håll i Europa blir någon form av fascism vanligen den sista räddningen när skräcken för den sociala revolutionen nått ett visst stadium. Fascism och nazism är, som också Tingsten och Lipset påvisat, utpräglade liberal-kapitalistiska företeelser. När så anses nödvändigt kan också den gammaldags aristokratiska konservatismen använda fascismen för att slå vakt om det som dess anhängare betraktar som status quo. Numera föredrar man att tala om lag och ordning.

Hyvämäki berör närmare detta samband i uppsatsen »Fascismen tulo Suomeen», där han framför allt undersöker hur den finländska opinionen

ställde sig till den italienska fascismen. I anslutning till Ernst Nolte understryker han, att fascismen, på samma sätt som högerreaktionen efter den franska revolutionen, var ett borgerligt svar på den ryska revolutionen. Finland hade haft sitt röda uppror, och vad låg då närmare till hands än att man på den segrande vita sidan med sympati följde den fascistiska frammarschen i Italien. Särskilt inom skyddskårsvärelsen, som av Ståhlberg hade hindrats bli ett fristående nationalgarde, var man mottaglig för de fascistiska tankegångarna. Den samlingspartistiska riksdagsmannen och skyddskårsvärelsen dr Oskari Heikinheimo sade rent ut i en riksdagsdebatt, att »vi med tillfredsställelse och stolthet erkänner, att vi är själsfränder till Italiens fascister». På agrart håll ansåg man visserligen, att Heikinheimo hade gjort skyddskårsvärelsen en björntjänst genom sitt uttalande. Och det är ju också uppenbart, att många skyddskårsvärelsen ute på den finländska landsbygden var främmande för fascismen, i den mån de över huvud taget kände till den. Men som närmare framgår av Hyvämäkis uppsats om Mäntsälä-upproret, Mäntsälän kapina Kärkijoukkojen alku-peräisten asiakirjojen valossa, så kunde skyddskåren — vad de enskilda medlemmarna än ansåg om saken — ganska lätt utvecklas till ett lydigt redskap i högerextremismens tjänst. Förutom att den på många orter i realiteten utnyttjades som ett medel i klasskampen.

Några sensationella avslöjanden har Hyvämäki knappast lyckats få fram, vare sig när det gäller Mäntsälä-upproret eller den ståhlbergska skjutsningen, som han behandlar i en annan uppsats. Förhørsprotokollen ger en i vissa avseenden motsägande bild av händelseförloppen, och de medagerande har efteråt, t.ex. i memoarer, intervjuer och minnesuppsatser, gjort sitt bästa för att bagatellisera sin egen insats. Men så långt det för närvarande är möjligt klarlägger Hyvämäki de två händelser, som för alltid komprometterade Lapporörelsen i allmänhetens ögon — alltså med undantag för de ståndaktiga tennsoldater, som senare samlades i IKL och på svenskt håll återfanns i kretsen kring Svensk Botten.

Vad som riktigt var avsikten med skjutsningen av Ståhlberg har emellertid inte ens Hyvämäki lyckats komma underfund med. Naturligtvis fanns som en viktig faktor det gamla hatet mot Ståhlberg hos kungamakarna och vissa skyddskårsvärelsen. Men själva skjutsningen var i stort sett meningslös och kunde inte annat än tvinga också annars sympatiskt inställda personer på hög nivå att ta avstånd från Lapporörelsen. Hyvämäki av-

för den teori, som man inom Lapporörelsen ibland rörde sig med, nämligen att det var fråga om en provokation avsedd att diskriminera rörelsen. Också den tanken har framkastats, att Mannerheim på något sätt skulle ha varit inblandad. Ståhlberg vägrade för sin del tro på ett sådant rykte. En annan sak är det med den s.k. börsklubben, vars medlemmar tillhörde Mannerheims närmaste vänner och rådgivare. Till denna klubb hörde bl.a. generalerna Walden och Ignatius samt gamla aktivister som Eino Suolahti och Kai Donner. De går inte helt fria från misstankar, menar Hyvämäki. När Donner efter skjutningen redogjorde för börsklubben för »situationen» kunde Mannerheim emellertid inte låta bli en liten försmädlighet över general Wallenius, den huvudskyldige, som måste vara en dålig stabschef eftersom han inte kunde sköta en så enkel sak bättre, d.v.s. så att han inte åkte fast.

För övrigt gör hela skjutningshistorien numera närmast intrycket av en dålig fars.

Också de rättegångar, som följde både efter skjutningen och efter Mäntsälä-upproret, har en del farsartade drag. De straff som utmättes var ju anmärkningsvärt lindriga. Något annat var inte heller att vänta, eftersom det trots allt var

fråga om aktade medborgare, som bara drog de yttersta konsekvenserna av den kommunistkräck som rådde i landet. I och för sig var straffen också tillräckliga — man botar inte ett samhällsont genom stränga straff. Men man behöver bara göra det tankeexperimentet, att man från den motsatta sidan gjort sig skyldig till ett brott av likartad karaktär. Vilka straff hade då utmätts? För övrigt hade ju behandlingen av de röda fångarna och senare av kommunisterna över huvud taget visat, att den finländska rättvisan såg strängare på vänsterns uppror och undermineringsarbete än på högerens.

Det bör dock framhållas, att Lauri Hyvämäki i sin bok inte uppträder som någon domare. Han nöjer sig med att redogöra för fakta, så långt de är tillgängliga. Det är alldeles tillräckligt. Läsarna kan sedan dra de nödvändiga slutsatserna, eventuellt också jämföra den tidens högerextremism med våra dagars. Det finns — mutatis mutandis — en del skrämmande likheter, t.ex. i den antikommunistiska och antifolkfrontska argumenteringen.

Sven Willner

Lauri Hyvämäki, Sinistä ja mustaa. Otava

Forts. från s. 130

Relationerna mellan litteratur och samhälle var ett av Sven Willners specialintressen; bland andra *Dikt och politik* (1968), en av hans första essäsamlingar, ägnas åt problematiken. Han hade själv skrivit om Bertel Gripenberg som politiskt reaktionär författare, och Lauri Hyvämäkis studie, som ägnar stor utrymme åt just Gripenberg, intresserade säkert Willner också av den anledningen.

På omslaget till det *Nya Argus*-nummer där Willners recension ingår återges ett fotografi från 1918, enligt bildtexten "Bertel Gripenberg som kornett vid Nylands dragoner".

I fjol publicerade Anna Möller-Sibelius den första bredare studien om författaren Bertel Gripenberg; Thomas Eks anmälan, "Traditionalistens återkomst", kan läsas på ss. 164–167 i föreliggande nummer av *Nya Argus*.

TRYGVE SÖDERLING

